

TGHID TASSEW?

(*Ġrajja qrib is-sewwa*)

Tal-Kan. Ġ. M. FARRUGIA.

Ninsabu fil-Belt ta' Cannes, fis-sajf tal-1861. Din tigi fir-Rivjera ta' Franza u xi 20 mil fil-Lbiċ ta' Nizza. Jien qatt ma mort hemm, iżda minn dak li qaluli, dil-Belt hi xi haġa li ssah-hrek. Il-muntanji li jsallnu fuqha, milqutin mix-xemx, tisthaj-jilhom issa tad-deheb, issa tal-fidda, issa tal-malakita, issa taż-żaffiri u ta' lwien ohra, li jisbqu l-istess qawsalla. Il-gelgul ta' l-ilma jleqq daqs id-djamanti, nieżel mill-quċcata, abjad daqs l-alabastru, tisthajjilhom sriep fi tfulithom, qeghdin jitbahardu, u jilagħbu tula. Izjed 'l isfel, tilmah Palazz, vilel taht sigar xjuħ, ta' kull ghamla, miżghudin bil-frott; ward abjad, ahmar, isfar, ġilji u hxejjex rari, miġjubin mill-pajjiżi ta' l-erba' kontinenti, tisthajjilhom haġar prezzjus u ġawhar, immuntati fuq il-kuruna tas-Sultan. Il-Belt ta' Cannes hi wahda mill-isbah, kemm ghat-toroq wesghin u twal, kemm għall-pjazez, vilel, parks, statwi, iżda dak li iżjed jolqtok huma l-fjuri; fjuri, fjuri kull fejn iddaw-war wiċċek.

Ix-Xatt, ma għandniex xi ngħidu, wara l-bankijiet mimlijin dejjem bit-turisti, jitpaxxew min-naħa l-waħda bil-fjuri, u min-naħa l-oħra, bid-dehra tal-baħar kaħlani u ġwejjed tal-Mediterran. L-ajru dejjem safi u mfewwah bil-balzmu. Sajf bla sħana, xitwa bla maltempijiet, kulhadd f'dil ġenna ta' l-art, isib il-hena tiegħu. Min ihobb il-baħar, għandu kull ma jixtieq: jibbordja jew jagħmel xi eskursjoni fuq il-vapuretti; min ihobb il-kampanja u l-kwiet, għandu fejn iserrah mohħu, min joghġbu l-mountaineering, għandu ma' fejn jixxabbat; min ihobb jixxala, għandu: teatri, lukandi lussużi, fejn jiltaqa' ma' persunagġi għorrief jew ma' kbarat; tigrijiet ta' żwiemel, u elf sports ohra. Ir-Regina Vittorja, kull sena kienet tmur tghaddi xi xhur f'din il-Belt tas-sharijiet, u hemm min iġhid, li kienet tmur hemm, fil-habta tal-Għid, biex tagħmel il-Preċett?! Il-qasba, jgħidu, ma ċcaqcaqx għal xejn. In-nies ta' hemm tant drawha u habbewha, li wara mewtha għamlulha statwa fil-pjazza ewlenija ta' Cannes. Ma biex ma ntawlux dar-rakkont nergħu mill-gdid fejn konna. Meta r-Regina kienet tmur lura l-Ingilterra, f'Can-

nes, kien jasal Prinċep *incognito* taht l-isem ta' Albert ta' Windsor, wahdu, bla segwitu, billi kienu jdejquh dawk il-hafna ministri u segretarji, u kien jahrab iċ-ċerimonji mehtieġa għall-pożizzjoni għolja tiegħu.

Kien ihobb jimxi wahdu, jagħmel xi passigġata fil-Parks, u hemmhekk joħroġ xi sigarru Havana u jpejpu bil-qalb, għax kien wieħed minn dawk il-fumaturi a la Churchill (dahhan ma jaq-tax) jew erħilu jaqbad il-passigġata tar-Riviera, u bil-lajma l-lajma, issa jhares lejn il-fjuri u issa lejn il-mewġ u r-raghwa tal-bahar, tbus u żżieghel biż-żenqiet tar-ramel. Meta jsiru s-7 erħilu lejn il-lukanda, fejn jiekol, ipejjep is-sigarru, jilbes il-ġistakor, jidhol fis-sala tal-Ballu, biex jiżfen ma' xi xbejba sabiha. Kien bniedem bħal haddiehor!! Fost iż-żeffiena li kien hemm fis-sala, iffissa għajnejh fuq tfajla ta' xi 20 sena, u talabha biex jiżfen magħha. Ġmielha, barra minn dnu bietha, kien dak ta' Madonna tal-Beatu Angelico jew ta' Raffaello; ta' natural misthi, iżda kolta biżżejjed fi kliemha, kolta u ta' min ihobbha. Waqt iż-żfin u d-dawran tal-valzers, ta' polki, ta' galoppi, (dak iż-żmien il-foxtrot, ir-rumba u t-Two steps kienu għadhom mhux tal-moda), xi kelma 'l hawn u 'l hinn beda jghidilha, saqsieha bint min hi, u ta' sikwit jehodha fil-Bar għal xi tazza champagne jew whisky, sa kemm rasha daret biha u l-misthija bla ma riedet, għabitilha għal kollox. Dahlu ġewwa d-Dark Room..... u fl-aħhar, il-hrafa ta' David u ta' Bersabea reġgħet iġġeddet!! Trid tgħid kemm hu fragli l-bniedem!

*

*

*

Ninsabu mill-ġdid fil-Belt ta' Cannes, fis-sena 1875 fejn il-kotra kbira ta' l-Ingliši nobbli u dawk li ma jibżghux għall-flus, imorru hemm bil-gzuz, biex jehilsu mill-bard, mill-borra u miċ-ċpar qatrani tal-Belt ta' Londra. Il-Markiża ta' Bedford mardet sewwa bit-tizi, u għalhekk it-tobba qalulha biex tmur tgħaddi xi ffit xhur f'Cannes, fejn l-arja safja u t-temp hlejju, fih l-elementi kollha mehtieġa għall-qerda ta' dik il-marda. Għali raġuni ta' prudenza, il-Markiża ma tantx xtaqet tmur hemm, speċjalment biex ma tnikkix il-sehbitha, billi dak il-post riakkarha f'hafna niket u għali, iżda s-sahha tagħleb ir-raġunijiet kollha, u għalhekk marret Cannes, u għall-prudenza—nerġġha nġhidu—għażlet minflok l-Hotel d'Angleterre, dik tal-Hotel Continental.

Fost il-folol ta' nies li kienu jippassigġaw ma' tul il-*Pro-*

menade: nies ta' kull ġens u pożizzjoni fis-soċjetà: Inġliżi, Franċiżi, Tedeski, Russi, Gappuniżi, Ċiniżi, insomma, post tassew kosmopolita, niltaqghu ma' sinjura, liebsa l-iswed u ma' ġenbha binha, ta' xi 14-il sena, miexja hosbiena u kull tant tohroġ il-maktur u tixxotta demgħa, bil-mohbi biex binha ma jindunax. Il-ġonna, il-fjuri, il-vilel, il-baħar, setgħu qatt ma kienu għaliha. Fil-bajja ftit il-bogħod mill-moll, tikmah jott fost l-ohrajn, iżjed kbir u sbejjah. Hu il-"Yacht Victoria and Albert" bil-ban-diera Bajda b'salib aħmar. Qalbha għamlet tikk u f'daqqa, bħal leħha ta' *kodak* deħrilha kollu kemm hu l-imġħoddi. Tnieħdet, ħasset rasha dđur biha, daret lejn binha u qaltu: Ejjew immorru lura l-lukanda, u fil-konfużżjoni tal-mument, ilwiet għal triq, biex iżjed tqarreb, u bla ma taf sabet ruhha hdejn l-*Hotel d'Angleterre*, u bejn tolfuq u titriegħed qalet lil binha: Hawn iltqajt għall-ewwel darba mal-papà tiegħek.Hawn il-bidu u t-tmiem tal-feliċità tiegħi!..... u t-tfajjel: Mela ma sibtx xorti mal-papà, kien forsi jahqrek? Hlielek forsi kull ma kellek, u abbandonak? Lè, ibni, il-papà ħabbni, iżda ċ-ċirkustanzi u l-fortuna kiefra ġaġħluna ninfirdu minn xulxin..... u iżjed issaqsinix, biex ma tnikkitnix. Kollox għad ingħidlek, iżda, għadu ma wasalx il-ħin li ngharrfek is-seġrieti ta' l-imsejkna ommok. It-tifel obda, u min dak inħar qatt iżjed ma saqsa xejn 'l ommu.

Il-Markiża ta' Bedford għaddiet għat-tajjeb u malli daħal ix-xaħar ta' Lulju, reġġhet lura għal Londra u flimkien magħha ħabibtha: Omm iċ-ċekjen Albert.

*

*

*

Għaddew 17-il sena, u fil-Kulleġġ ta' Farm Street, Londra, mar żaġħżuġħ, għalkemm jithaddet tajjeb bl-Inġliż, mill-bixra ta' wiċċu kellu iżjed mill-Franċiżi; ġuvni heġu, sabiħ li ma ngħid-ilkomx. Mar ifittex il-Patri Rettur. Kif ir-Rettur rah, saqsieħ: x'jista' jaġħmel għalih; l-ieħor wieġbu: Irrid nidħol *Gezwita*. Għandek *ċertifikati* x'turi tal-maġħmudija, kondotta, nisel tal-familja, studji u ħwejjegħ meħtieġa biex jien nista' nilqa' t-talba tiegħek? Jien ma għandi xejn x'nuri ħlief biljett li ommi tatni qabel mewtha; biljett għażiż li dejjem kienet taħbi fuqha u li biex tatuli, ħadt ġurament li jien ma nurih lil hadd, ħlief meta ma nkunx nista' naġħmel ieħor, u daħħal idu fil-but tal-ġlekk u new-wilħulu, fil-waqt li qallu: "Jien iben dawn". Kieku li sajjetta niżlet mis-sema ikħal, ma kenitx taħsad lil-Patri Rettur daqs il-biljett

li kellu quddiem għajnejh. Qieghed tohlom?..... reġa' qallu r-Rettur. Emminni, wieġeb il-guvni li qieghed nghidlek hu sakrosant. Imma dan hu l-biljett tal-Prince of Wales, u la Comtesse Antoinette de Paris, x'tigi minnek? Ommi!!..... Jien habib tal-familja, tal-Compte de Paris, u la naf lil Marie Antoinette u anqas lilek. Iva Father, għax jien u ommi qeghdin mal-Markiża ta' Bedford. F'kelma qasira, meta Ommi ghamlet dak l-iżball, innannu ma riedx iżommha d-dar, iżda l-Markiża fethitilha darha u żammitha bhala wahda ta' ġewwa (Chaperon) fejn xhur wara twelidt jien. Das-segriet sallum baqa' mistur. Int Father l-ewwel li tafu..... Ikollok hniena, u dahhalni fil-Kumpanija. All right, qaghad jahseb ftit, mela dik ix-xalata saret: *inter solutum et solutam* — legittimazzjon faċli — Mela tista' toqgħod mn'iss u ssir Ġeżwita, biex taħdem, u jekk Alla jrid maż-żmien għad tista' tiswa' biex lil missierek iddahhlu fi hdan il-Knisja Mqaddsa. Il-Ġeżwiti la jsaqsu u la jimpurtahom minn dawk li jsejthulhom: *Freshers*: għax dak li s-Superjuri jagħmlu, johduh bhala għamil t'Alla nnifsu. Għalhekk iż-żagħżuġ għamel in-Novizzjat, u l-kors kollu ta' l-istudji; għamel il-Kors Professjonali fi-Università ta' Louvain u ta' Douai, u meta għalaq it-32 sena, ha l-Quddiesa. Is-segriet tan-nisel tiegħu qatt ma nkixef. Kull sajj jew għall-habta tal-Għid il-Kbir, Fr. Albert (dan kien ismu) erhilu jmur Cannes. In-nies ta' hemm kienu jaraw Reverendu jippassiġġa mal-Prinċep minni msemmi; iżda l-iżjed li kienu jistagħġbu, għax kienu jafu li l-Prinċep kien Protestant, mentri l-Father kien Kattoliku u biex iżjed tagħqad, ma' Ġeżwita, li l-Protestanti ftit u xejn għandhom demm magħhom. Dawn il-mawriet ta' Fr. Albert, ma kenux ta' darba, iżda ta' kull sena, u baqghu sejrin għall-Għidien kollha sas-sena 1910.

*

*

*

Xtaqt li nhalli sal-ahhar, bla ma nsemmi dak il-Prinċep min kien, iżda l-ġrajjet li ġejjin, ikollhom bil-fors jikxfu s-segriet kemm ta' Fr. Albert, kemm tal-Prinċep, kemm tiegħi bhala kittieb, sabiex il-ġrajjet ikunu miftehma ahjar.

Dak il-Prinċep ma kienx hlief il-Prince of Wales, li min-habba fir-raġuni ta' l-Istat, u biex ma jsirx xi tixwix fi-Imperu, kellu aktarx kontra qalbu jiżżewweġ lill-Prinċipessa Alexandra tad-Danimarka. Il-Prinċep kien ġentlom tassew u ried isewwi xturhu, iżda billi x-xebba kienet Kattolika, għalkemm wegħidha li ġurnata ssir Reġina iżda hi ppreferiet li tibqa' fid-diżunur u ma

tbiddilx ir-religjon ta' Missirijietha, u min-naħa l-oħra, jekk il-Princep jiħad il-Protestantiżmu, kien jitlef it-Tron.

Fil-1901 meta r-Reġina Vittoria mietet, il-Prince of Wales laħaq Re, bl-isem ta' Edward VII, bniedem ta' mohħu miftuh, li l-ħabbi bil-Puritanizmu, bħall-bieċa l-kbira ta' l-Inġliżi, u anqas bil-bigottiżmu. Fil-jum ta' l-Inkronazzjoni, meta l-Arċisqof ta' Canterbury, newwillu l-ktieb, biex jiehu l-ġurament li joffendi s-sentimenti ta' miljuni ta' Sudditi Kattoliċi, qallu: "This is all nonsense". Tgħid mhux suggeriment ta' Fr. Albert li kien midħla ta' Buckingham Palace, u joqgħod jithaddet sigħa' shah mar-Re? Meta King Edward ġie Malta, meta mar l-Indja u mill-ġdid għamel vjaġġi mal-Mediterran, dal-misterjus ta' Fr. Albert, dejjem kien jivvjaġġa miegħu. Kien hemm min fost is-segwitu, jsejjahlu: *Sa Eminence Griz*, bħal ma kienu jsejhu lil dak il-Patri Kabuċċin li qatt ma kien jinfired mill-Kard. Richelieu. Meta ġie Malta, inzerat giet ukoll fuq il-Yacht tagħha, ir-Reġina tal-Portugal, oħt iż-żgħira tax-xebba ta' Cannes; u l-ilsna hżiena, bdew ighidu u jqasqu li ġie warajha.

Id-dawran tas-snin hu bħal dak tar-raddiena tal-magħżel, f'id mara xiħa, li bl-imradd f'idha, iddawwar iddawwar bis-saba' l-verrej, u tqiegħed u tgezzez il-ġaħżri maħdumin. Bħal ġaħżri wkoll is-snin f'kull tant dawriet jitlestew sa kemm dak ix-xogħol ta' paċenzja jintemm. Ghaddew mela s-snin u wara Saltna li għamlitlu għeħ, minħabba, speċjalment, li fittex dejjem il-ftehim u l-paċi fost il-Ġnus, u li għalhekk ġie msejjah is-Sultan tal-Paċi: "Edward the Peace-maker" fil-5 ta' Mejju 1910 tah attakk ta' bronkite u l-ghada miet. Ma għandniex xi nghidu, malajr bagħtu għall-Arċisqof ta' Canterbury, biex jassistih iżda r-Rè, ma riedx jaf bih. Qallhom biex imorru għal Fr. Albert ta' Farm Street. Ir-Re mhux jitlob, iżda jordna, għalhekk xewqtu għet mismugħa bla telf ta' żmien. F'xid-9 ta' bil-lejl, deher dieħel f'Buckingham Palace, Reverendu b'idejħ fuq sidru qiegħed iżomm xi haġa għaħiža, għajnejħ baxxi u b'fommu itenni taħt ilsien, il-Miserere. Dahħluħ fil-kamra ta' l-agonizzant, għalaq, sakkar, dam li dam, wara xi nofs siegħa fetaħ u qal lis-Segretarju: *The King is dead, Requiem æternam dona ei Domine. Min jista' jaf kemm jinsabu hwejjegħ li qatt ma nkitbu u baqghu midfunin fis-skiet u fil-qabar tal-misterju għax ma kienx xieraq jinkitbu, l-aktar fil-ġrajjet tas-Slaten? Għax bħal ma l-Angħu Rafiel, qal lil Tobija: Sacramentum Regis abscondere bonum est (Istor, għax hi haġa sewwa. l-ħtijiet tas-Sultan) (Tob. XII. 7). Fr. Albert iben ir-Re Dwardu, assista ma' Missieru waqt il-mewt!!!.....*